

A KUNHEGYESI HALOTTI ANYAKÖNYVEK NÉHÁNY TANULSÁGA

DIENES ERZSÉBET

A „Hagyományos református temetés Kunhegyesen 1975-ben” (NéprNyelvtud. XXIV—XXV, 293—312) és „A református temetési szokások emlékei Kunhegyesen” (NéprNyelvtud. XXVI, 163—181) című cikkekben összegeztem azokat a szájhagyományokat, amelyek a község legidősebb tagjainak emlékeiben még élnek a hajdani temetési szokásokról. A halotti anyakönyvek átvizsgálása után elmondható: az írásos feljegyzések alátámasztják ezeket a közléseket. — Jelen dolgozatban a halotti anyakönyveknek azokat az 1738 és 1859 között íródott feljegyzéseit kívánom bemutatni, amelyek kiegészítik az előző két cikkben foglaltakat.

A halotti anyakönyveket a református egyház lelkipásztorai 1738 óta vezetik. Az anyakönyv 1831-ig általában a következő adatokat közli a beírás napja után: *A halott neve, sorsa, életideje, nyavalyája, halálának és temetésének napja, temetése (temetések, eltemettetések) módja.* — A község lakosságának társadalmi, ill. vagyoni megoszlására az 1800-as évek elejéig a *sorsa* rovatban csupán kétféle bejegyzés utal: a halott vagy *redemptus*, vagy *irredemptus* (ill. redemptus vagy irredemptus felesége, gyermeke). E tény Kunhegyes, illetőleg a Jászkunság társadalmi viszonyaiban gyökerezik. Köztudomásúak a következők: „1699-ben a Jászkunságot összeírták abból a célból, hogy felmérve gazdasági erejét, elzálogosíthassák a Német Lovagrendnek. A Jászkunság ezzel taxás jobbágyi sorba süllyedt 1745-ig, amikor Mária Terézia megengedte, hogy lakói saját magukat kiválthassák a jobbágyi állapotból (Adatok Szolnok Megye Történetéből I, 34)”. „A redempció 1745 után a Jászkunságban új, sajátos társadalmi viszonyokat hozott létre, amelynek lényege az volt, hogy a redempcióban részt vett, megváltási összeget befizetett családok belső telket és a szántóföldből ún. tőkeföldet kaptak a befizetett pénz arányában. A szántóföldön kívüli egyéb tartozék földek hasznából pedig szintén ennek arányában részesültek. A Jászkun öröklési jog szerint, amelyeket a XVIII. század végén a jászkun statútumok szentesítettek, a tőkeföldet fi-ágon örökölték tovább, hogy megakadályozzák a birtokaprózódást. A redempcióban részt vett gazdákat redemptusoknak nevezték. Tőlük elkülönültek azok az irredemptusoknak nevezett lakosok, akik a redempció idején már a településen éltek, de a megváltási összeghez nem, vagy csak igen csekély mértékben járultak hozzá. Nem voltak teljesen vagyontalanok, házuk, lakó telkük volt, jószággal, s némi földdel is rendelkeztek, de jelentősebb mennyiségű földre nem tehettek szert, s csak az évenként felosztott — járulék földekből részesültek. (i. m. 46)”. — A két alaprétgen belül 3—3 csoport különböztethető meg. „1. Redemptusok: a) Kevés jószágú redemptusok, b) módos redemptusok, c) gazdag redemptusok. 2. Irredemptusok: a) Nincstelen irredemptusok, b) szegény irredemptusok, c) módos irredemptusok. Az irredemptusok három csoportja és a kevés jószágú redemptusok alkotják együtt a község

szegény lakosait (1766-ban 212 család, azaz 57,4%) A nincstelenek sem teljesen elesett emberek. Jelentős részük mint szolga, csósz, pásztor, takaró, nyomtató vagy kapás keresi meg kenyerét.” (SZABÓ LAJOS: A kunhegyesi szegények és redemptusok ellentéte a XVIII—XIX. század fordulóján. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 4. Szolnok, 1966. 10—11)."

A redemptus—irredemptus rétegződésre jól rávilágítanak a halotti anyakönyv adatai. Gyakori ugyanis, hogy a redemptus, ill. családtagja temetésének módja: *prédikációval*, viszont az irredemptusnak, ill. családtagjának temetési módja általában csupán: *énekszóval*. — FABÓ ZSIGMOND kunhegyesi református lelkipásztor úr közlése szerint: a *gyászbeszéd*es (*prédikációs*) temetésen a lelkész gyászbeszédet, azaz prédikációt mondott. Viszont nem hangzott el prédikáció sem a lelkész által végzett *lekció*s (*imás*) temetésen, sem pedig az énekezők által végzett *ének*szós temetéseken. Ezek a temetések *árban* (*stólában*) különböztek egymástól: a prédikációs temetés volt a legdrágább. Természetesen a tehetősebb lakosok választották a legdrágább temetési formát. Az *ének*szós temetést (amely Kunhegyesen már a múlt század vége felé nem volt szokásban) hajdan csak a nagyon szegény családok választották. *Ének*szóval temették azonban egy-két éves korig a gyermekeket is. — Az anyakönyv adatai ez utóbbi közlést is alátámasztják. Azokat a gyermekeket is egyházi szertartással temették el, akik nyilvánvalóan keresztleetlenek voltak (l. NéprNyelvtud. XXVI, 179), azonban a kisgyermek temetési módja — akkor is, ha atyja redemptus volt — mindig csak: *ének*szóval.

A XIX. sz. elején már előfordul, a kolerajárvány idején gyakori, s 1831 után általánossá válik az anyakönyvben a redemptus-irredemptus megjelölés helyett a halott foglalkozásának pontos rögzítése (az adatokat l. alább!). E tényt a mezőgazdaság és az ipar fejlődése, valamint a község lakosságának összetételében bekövetkezett változás magyarázza. „A redempció erősítette Kunhegyes lakosságának társadalmi megosztottságát. A redemptusok és irredemptusok a XVIII. század második felében már éles ellentétbe kerültek egymással. Ez idézte elő, hogy a kincstár bácskai birtokaira mintegy 250 család költözött ki, magával vitte jószágállományát és ingó vagyonát. (Adatok Szolnok Megye Történetéből I. 532)”. Miután így Kunhegyes lakossága kb. 900 fővel csökken, ezután a községben „Nő a munkaerő értéke, ami munkaerő-kereslet tekintetében is kifejezésre jut. Felvidéki, első sorban Gömör megyei aratók jelennek meg évről-évre a községben, ...”. Ugyanakkor: „A szegény lakosok jövedelemszerzésének legfontosabb módja a bér munka... Pl. cseléd, napszámos, szolga, béres, takaró, nyomtató, kaszás, kapás, csósz, toronyőr, kerülő, kocsis, pásztor, summás stb.” S végül: „A mezőgazdaság fejlődésével, a népesség növekedésével és a lakosság fokozódó iparcikk-szükségletével párhuzamosan indul meg — a század végére — a tanult kézművesek betelepődése... (SZABÓ LAJOS i. m. 40—47).” — „A malomipar mellett a XIX. század elején a kézműipar is fejlődésnek indult. Kunhegyes 1811-ben történt várossá emelése után 1812. június 12-én az iparosok 3 céh alakítására kértek engedélyt. A csizmadia és ezenkívül 3 egyesült céh fogta össze megszűnésükhöz a helybeli iparosokat” (Adatok Szolnok Megye Történetéből I. 537).

A halotti anyakönyvekben a rovatok által meghatározott adatokon kívül hosszabb, összefüggő, szöveges bejegyzésekkel olyan halott esetében találkozunk, aki vagyoni vagy társadalmi helyzete miatt a község (ill. a város) tagjai közül életében kiemelkedett (l. alább a Víz Jánosról írott szöveget!). — Akkor is találkozunk hosszabb, szöveges bejegyzéssel, ha a halál vagy a temetés körülményei valamilyen ok miatt különlegesen voltak; s ha a haláleset vagy a temetés időpontjához a községre

nézve nevezetes esemény is kapcsolódott. Ily módon emlékezett meg pl. a lelkipásztor az új temető megnyitásáról az új temetőbe elsőként nyugalomra helyezett halott adatainak bejegyzésével együtt. 1782 Pünkösöd havában a fiúiskola rektorának temetése napján ez a szöveg íródott be az anyakönyvbe: „NB. Ez temettetett leg elsőben az Új Temetőben, melly vagy on a Nagy Völgyt. partyán a Karczagra menő út mel'lett. Melly Temetőt könyörgés által fel szentelt T. T. Csete Mihály uram az Abádi Rf. Sz. Eklésiának Prédikátora és a Nagy Kunsági V. Tractust Senióra die 10' Maii 1782. amelly nap temetődött el a meg holt.” — Ez a temető lett a későbbi *Keleti* vagy *Kolera*, ill. *Cigány Temető* (I. Népr.Nyelvtud. XXVI, 174).

Rögzítik a lelkipásztorok pl. azt a tényt is, ha valamilyen ok miatt nem Kunhegyesen temették el a meghaltat; ezt esetben a helyben megtartott végtisztességtétel időpontja kerül be az anyakönyvbe. Ilyen adatok pl. a következők: „Ugocsa megyében Tivadar helységnél a Tiszába halt. A holt test meg nem találtatott. A végtisztesség megtartatott Kunhegyesen. 1853. okt. 23.” (Az elhunyt: Kis István 45 éves kerékgyártó mester volt). — „... meg halt Egerben, egy évi fogságának ideje alatt, öt napi betegség után. Eltemettetett ugyan ott r. cath. lelkész által. Helybeni végtisztesség tétele tartatott 1855. jan. 23.” (Az elhunyt: A. Varga István 71 éves földműves volt). — „Sorozás végett Karcagon lévén: ott sorozás alatti Karcagi ifjoncok által agyon verettetett. Karcagon el is temettetett. Helybeni végtisztessége tartatott, márc. 28.” (A bejegyzés az 1858. évben történt, az elhunyt Pontos Gábor juhász volt). — Így került be az anyakönyvbe 1848. aug. 15-én a szabadságharcról való megemlékezés is. Az 1848—49-es szabadságharcból nagy mértékben kivette részét az 1811-ben már mezővárosi rangot nyert Kunhegyes. Többek között a verbászi táborba 1848 júliusában 103 önkéntes nemzetőr ment a városból (I. Adatok Szolnok Megye Történetéből I. 532). Erről a jelentős eseményről került írásbeli feljegyzés az anyakönyvbe annak kapcsán, hogy a verbászi táborban egy helybeli lakos életét vesztette, s idegenben történt eltemetése után emlékére Kunhegyesen a végtisztességet megtartották. „Helybeli lakos Tar István fiának Imrének haláláról ki a' Nemzetőrökkel mint nemzetőr Július 17 én elment és a' verbászi táborban szerencsétlenül megsebesítettven meghalt, a' verbászi pap ... által ilyen papi bizonyítvány adatott: megholt 25-ik Juliusban 1848 ...”.

Kunhegyesi temetőbe csak helybeli lakosokat temettek (I. Népr.Nyelvtud. XXVI, 179). Épp ezért 1831-ig a fentebb már jelzett adatokon kívül akkor is külön megjegyzést írtak a halotról a lelkipásztorok, ha az nem kunhegyesi lakos volt. Ilyen esetben a halott foglalkozása, halálának körülményei olykor részletesebben leírva is szerepelnek az anyakönyvben, s rögzíti a bejegyző azt is, hogy a halott hová való volt. Pl. „Bizonytalan eredetű magát Kis Istvánnak nevező 12 esztendő s jövevény gyermek a' malom orsó által öszvetőrettetvén megholt.” — Meg halt a kőhalmi csárdán 's ide be hozatván a' városra orvosilag fel bontatott a' holt tetem.” — „ide ... jöven magát gyógyíttatni hirtelen.” — A nem kunhegyesi lakosokról nagyobb számban a kolerajárvány ideje alatt található bejegyzés. (Ezeket l. később!).

Az idős emberek emlékeznek rá, hogy gyermekkorukban az öregek még sokat emlegették „a nagy kolerajárvány”-t. A járvány emlékét elsősorban az egyik temető „Koleratemető” elnevezése őrzi még napjainkig is. A múlt század végén még szájhagyományban élő történetek közül két, egymásnak némileg ellentmondó eseményt sikerült feleleveníteni a koleras időről. Az egyik szerint: „Volt a községben egy községi előljáró, aki nem hitt a kolerában. Azt mondta, hogy az első kunhegyesi koleras halottnak ő fogja fizetni a fejfáját. Hogy aztán így történt-e, azt már nem lehet tudni,

de állítólag ő volt aztán a községben a századik kolerás halott.” — A másik történet szerint: „Volt a községben egy nagyon tekintélyes, tanult ember, főjegyző vagy ilyesmi lehetett, Víz Jánosnak hívták. Ez annyira félt a kolerától, hogy a házán még az ablakoknak és az ajtóknak a nyílásait is papírral ragasztatta be, nehogy a levegővel be-menjen a házba a kolera. Azt tartották akkor, hogy a levegőben terjed a betegség. Hát ő lett a századik halottja a községnek. Aztán még az is történt, hogy a temető északi oldalán temették el ezt a Víz Jánost. A temetőnek ezen a részén túl már legelő volt. Még a temetés napjának estéjén a bikák a szarvukkal széthányták a friss sírt.” — Érdekes egyezés, hogy a halotti anyakönyv szerint valóban száz körül járt már a kolerás halottak száma, amikor ez a hosszabb bejegyzés olvasható Víz Jánosról: „Palatinalis assessor Tettes Víz János Úr 58 eszt korábann ezenn a’ naponn halt napi betegeskedése után dél előtt 11 órakor — rothasztó hideglelésbenn — ki múlt a’ Világból — hagyván maga után kesergő Özvegyét Tettes Latzka Ágnes Asszonyt és 7 nevetlen árvákat, mind leányokat — Temettetett — mint mások — czeremónia nélkül.” A bejegyzés dátuma: 1831. augusztus 9. — Víz János nádori táblabíró egyébként a hivatalos adatok szerint valóban igyekezett megtenni a lehetséges óvintézkedéseket a városban a járvány terjedése ellen. „Az 1831-es nagy kolerajárványig az orvosi ellátottság rendkívül gyér volt még a szervezett Jászkun Kerületben is. A községek, városok is legfeljebb chirurgust, bábát, illetve borbélyt fogadtak (Adatok Szolnok Megye Történetéből I. 57). „Kunhegyesen is erősen dühöngött a kolera bár Víz János nádori táblabíró (assessor) védintézkedéseket tett annak meggátlására, mégis csaknem 400 ember esett áldozatul (DR. KOLOSZ LAJOS: Kunhegyes története. Kunhegyes, 1926. 25)”. — Hogy valóban a századik kolerás halott volt-e Víz János, azt teljes bizonyossággal megállapítani nem lehet. Elképzelhető ugyanis, hogy a járvány kezdetén a betegséget nem mindig ismerték fel, s a halál okaként csupán a betegség valamelyik külső megnyilvánulását, nem pedig magát a kolerát jegyezték be. A lelkipásztorok ugyanis a 18. század közepétől a *Nyavalyája* rovatban a halál okát jegyzik. Ez azonban különböző megfogalmazásban történhet. Szerepel itt a halál körülményeinek megjelölése, olykor balladai tömörségű leírása. Hírt ad az anyakönyv balesetről, családi tragédiáról vagy öngyilkosságról is. Pl. „hirtelen halállal; hirtelen való betegségben; hirtelen betegség nélkül; nem szülhetés miá 2tós gyermekkel; gyermekszülésben; nem szülhetésben; fiával együtt kit halva szült; hirtelen a mezőbe”; a templomban hirtelen; véletlenül; Kunhegyesre jöttében az úton meg halt; — Pünköszt. a malomba’ a gyermekekkel játszodván össze törettek a malommal (4 éves gyermek); lába eltöréséből; vízbe fullt; vízbe holt; szekér át ment rajta; véletlen lövésből eset sebben; ló ragadta el; kútba esett; szekérről esett le; lórugás által; szekér törte meg; malom törte össze; kútba találtatott; forró víz ömlött rá (féléves gyermek); égi tűz ütötte meg; fa ütötte agyon; fáróli esés következtében agy rázkódtatás és jobb kéztő ficzamosdás; — agyonn verték; az ura agyonn verte; felakasztva találtatott a tanyáján. Orvosilag felbontatván erőszakos halállal kimulnak mondatik; — felakasztotta magát; kútba ugrott.” — Az öngyilkos ember végtisztességtétele is *prédikációval* vagy *énekszóval* történt (I. Népr. Nyelvtud. XXVI, 179). — Gyakori a halál okaként a betegség megnevezése, illetőleg a betegség külső megnyilvánulásának megjelölése. Pl.: „K. I. leánykája, idétlenkéje; idétlen (félnapos gyermek); idő előtt (egynapos gyermek); ...keresztelést nem ért fia; nyavalyatörésben; dagadozásban; kelevényben; himlőben; száraz betegségben; nehéz nyavalyában; guta ütésben; pokolvarban; más fél esztendő fenében; hideglelésben; fene ette; fuladozásban; szélütésben; süllyben; K. P. nyomorult fia születésétől fogva 18 é.;

hurutban; nyilallásban; veres himlőben; vízi betegségben; vérben; köhögésben; torokfájás; vérhasban; csömör; nyelve dagadt; eszelős; lábfájás; torokgyíkban; tüdőgyulladás; vérfolyásban; nyomorék volt; örült volt; hasmenés; hectica; forró-betegség; sárga hideg; rákfene; torokguga; melygyulladás; vérokadás; ódalnyilalás; skarláthimlő; hólyagos himlő; gyomorgörccs; asztkór; görccsök; görvély; tüdővész; epeláz; tüdősorvadás; bélhártyagyulladás; görccs; gégesorvadás; méh rothadás; agy-vízkórás; ráng görccsök; tüdőbaj; gümőkór; állgörcs.” — Sűrűn előfordul az is, hogy a bejegyzés a betegség fajtáját, ill. külső jegyét nem határozza meg. Pl. „hosszas sinlődésben; hosszas nyavalyában; sinlésben; hosszas betegségben; sullyos betegségben; betegség nélkül; 10 eszt. való sinlődőzésben; hosszas erőtlenedésben; soká sinlett; régen sinlett; különös betegségben; különös sinlődőzésben; hervadozott; hosszas hervadozás; igen különös nyavalyában.” — Igen általános, hogy hatvan, de még inkább hetven vagy nyolcvan év felett a halál okaként ilyen megállapítások szerepelnek: „öreg ember; egy szegény öreg ember; rendes betegségben; elroskadt öregség; öregség.”

Az első anyakönyvi bejegyzés a koleráról 1831. július 14-én történt. Ez a következő: „Sz. Kováts Mihály — szegény — 60. Gutaütés. Halálának napja: 11. Temetésének napja: 13. Eltemettetése módja: Semmi pompa mivel akkor a' környékben a' Cholera pusztított: tehát Kováts Mihály is nem hozódott bé a' Kunhegyesi határba hanem Tomajonn a' hol megholt; el is temettetett pompa nélkül.” Ezután 15-én, 16-án, 19-én, 20-án és 22-én jegyezték be egy alkalommal két, a többi alkalommal egy-egy temetést, mindegyiket prédikációval. Az első kolera halottat a szóbeli közléssel ellentétben nem 1830 decemberében, hanem 1831. július 29-én jegyezték be. A *Nyavalyája* rovatban ez áll: *Cholera*. Ezen a napon öt halott adatai után ez a megjegyzés íródott: „Ezek Czeremónia nélkül temetődtek.” Július 30-án egy *kelevény*-ben meghaltat *énekszóval* temettek. Ugyanezen a napon egy *májdaganat*ban meghalt temetési módjáról ez áll: „Semmi czer. (azaz: ceremónia).” Ugyancsak 30-án egy haláleset okaként már ismét a *Cholera* szerepel. A temetés módja itt is: „semmi czer.” Ugyanakkor, július 30-án jegyezte be a következő szöveget a lelkipásztor: „A kiknek nevei itt következnek azok a' Cholera ideje alatt halván meg minden czeremónia nélkül temetődtek el egy különös Temetőbe 's nyavalyájok is nincs feljegyezve.” Ezen a napon már két halálesetet jegyezték be a fenti módon. — Ettől kezdve a halotti anyakönyv rovatai közül a *Temetés napja* megszűnik, helyette a *Beírás napja* szerepel; megszűnik az *Eltemettetés módja* rovat is, s helyébe kerül a következő: *Ha külföldi* (értsd: nem kunhegyesi lakos), *hová való*. A *Sorsa* rovatba lehetőleg mindig bekerül a nem kunhegyesi lakosú halott foglalkozása is a következőképpen: „Szent-imrei jövevény; Kenderesi katona; T. Szöllősi Mesterlegény; Dersi Takaró (értsd: aratómunkás); Noszvaji Köldus; Sz. Imrei Köldus; Tapolczai Szolga; Abádi Szolga; Balogi Takaró; Dersi irred.[-emptus]; Dersi Juhász; Sályi Takaró; Abádi Jövevény; Gesztesi Takaró; Balogi Takaró; Noszvaji Kapás (kétszer); Burai Szolga.”

A kolera alatt a lelkipásztor egy alkalommal a halál okát, mivel az nem a kolera volt, külön is bejegyezte így: „N. Nagy István Úr. — Senátor régi sinlődőzésben.”

1831. július 14-től augusztus 12-ig a naponként eltemettettek száma fokozatosan nő. Mind aug. 12-én, mind pedig aug. 13-án 21 a halottak száma. Ettől kezdve fokozatos csökkenés mutatkozik egészen augusztus 30-ig. Augusztus 30-tól szeptember 12-ig az eltemettettek száma naponként 1—5 fő. Szeptember 12-én 5 halottat jegyezték be. A második halott neve után a következő szöveg olvasható: „Itt engedődött meg némellyeknek Harangszó alatt Énekszóval való eltemettetése.” E napon két halottat

már *Énekszóval* temettek, de egynek a neve mellé még ez került: „Semmi czer.” A szeptember 13-i egyetlen halottat már ismét *Énekszóval* temették. Szeptember 16-ával az anyakönyvben visszatér a járvány előtti, eredeti adatfelsorolás, így: *Beírás napja, A halott neve, Sorsa, Életideje, Nyavalyája, Halálának — Temetésének napja, Temetése módja*. E naptól kezdve a *Nyavalyája* rovatban a kolera helyett ismét a járvány előtti — fentebb ismertetett — betegségek, illetőleg halálozási körülmények szerepelnek. *A temetés módja* azonban december 22-ig kivétel nélkül minden esetben csak: *énekszóval, Prédikációval* a legelső temetés csak december 23-án történt. A kolerajárvány megszűnése tehát szeptember 13-ra, illetőleg a megbetegedés veszélyének megszűnése a községben 1831. december 23-ra tehető. — A Kunhegyesen kolerában meghalt reformátusok száma (a nem kunhegyesi „külföldiek”-et is beleszámítva) az anyakönyvi adatok szerint mintegy 345 fő volt. A hivatalos adatok szerint az egész városban 400 ember esett áldozatul a kolerának (I. Adatok Szolnok Megye Történetéből I. 540). — A halál okaként ezután a kolera csak 1849 április végétől július elejéig szerepel ismét az anyakönyvben: elvétele, néhány esetben, de minden megjegyzés nélkül.

A halotti anyakönyvek adatai tehát alátámasztják a szájhagyományok közléseit. Ugyanakkor rávilágítanak Kunhegyes társadalmi viszonyaira s a lakosság vagyoni rétegződésére is. Az 1738-tól kb. az 1900-as évekig írott halotti anyakönyvekből tanulmányos adattár állítható össze a betegségek neveiből, illetőleg az ugyanazon betegségekre alkalmazott különféle megnevezésekből. Az 1860-as évektől változás mutatkozik a halál okainak rögzítési módjában: általánossá válik a betegség szakszerű, ill. latin nyelvű megjelölése. E kérdéskör feldolgozása külön tanulmány tárgya lesz.

EINIGE LEHREN DER TOTENMATRIKEL DER STADT KUNHEGYES

von

ERZSÉBET DIENES

Die Verfasserin behandelte schon bisher in zwei Erörterungen die traditionelle kalvinistische Beerdigung in Kunhegyes (NéprNyelvtud. XXIV—XXV, 293—312; NéprNyelvtud. XXVI, 163—181). In diesem Artikel macht sie auf Grund der Daten der Totenmatrikel von Kunhegyes weitere wichtige Feststellungen, die sich auf die gesellschaftlichen Verhältnisse und die Vermögensschichtung der verstorbenen Einwohnerschaft beziehen.

Vom Jahre 1738 bis Anfang des XX. Jhs. war eine lehrreiche Sammlung der Daten über die Benennungen der verschiedenen Krankheiten zusammengestellt, welche die Ursachen der Tode angaben. Von den Jahren 1860 an zeigt sich eine Veränderung der Benennungen der Krankheiten, sofern sie fachmäßig wurde (lateinische Fachausdrücke). Diese Fragen der Benennungen werden das Thema eines nächsten besonderen Aufsatzes bilden.